

ปัญญาชนจีนยุคโบราณกับการรับราชการ

สยมพร ฉันทสิทธิพร

สาขาวิชาภาษาจีน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร 10110

อีเมล: sayumporn@gmail.com

บทคัดย่อ: ชนชั้น “ปัญญาชน” ถือเป็นชนชั้นที่มีความพิเศษยิ่ง ในฐานะที่เป็นกลุ่มชนชั้นที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนทางการเมืองและเป็นชนชั้นสำคัญที่ผลิตซ้ำและสืบทอดความคิดด้านการปกครองมาตลอดประวัติศาสตร์จีน อุดมการณ์และบุคลิกความเป็นปัญญาชน คือการยึดมั่นในหนทางที่ถูกต้องหรือมรรควิธี และการมีจิตรับผิดชอบต่อสังคม สองสิ่งนี้หล่อหลอมเป็นลักษณะเด่นของปัญญาชน สำหรับข้อจำกัดและความท้าทายในการรับราชการของเหล่าปัญญาชนคือ การมีปณิธานมุ่งมั่นในการทำให้สังคมดีขึ้นกับการต้องเผชิญอำนาจที่เหนือกว่า ขณะเดียวกันก็ต้องยึดมั่นในมรรควิธีที่ได้รับการหล่อหลอมมา ความขัดแย้งในลักษณะเหรียญสองด้านเช่นนี้ ทำให้ปัญญาชนต้องกลับมาเรียกร้องและยืนหยัดยึดมั่นในมรรควิธีเพื่อสร้างตัวตนและบทบาทในสังคมในฐานะที่เป็นภาพตัวแทนแห่งค่านิยมอันดีงาม

คำสำคัญ: ปัญญาชน; การรับราชการ; อุดมการณ์; มรรควิธี; อำนาจ

The Ancient Chinese Intellectuals and Being an Official

Sayumporn Chanthasithiporn

Chinese Section, Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University, Bangkok, 10110, Thailand

Email: sayumpornc@gmail.com

Abstract: The “intellectuals” are considered a very significant class of people who have had a vital role in political drive and in the reproduction of administrative ideas throughout the history of China. The ideology and characteristics of intellectuals include the adherence in the right way, or Confucian way, and social responsibility. Both are the prominent characteristics incorporated in the intellectuals. The limitations and challenges of being an official involve the great determination to enhance their society and the confrontation with the greater power. Meanwhile, they had to concentrate on the Confucian way that they had always been cultivated. This conflict encouraged the intellectuals to call for and adhere in the Confucian way in order to formulate their identities and leading roles in the society, and above all, to be the social values representation.

Keywords: Intellectuals; being an official; ideology; way; power

中国古代士与做官

蔡淑钊

泰国诗纳卡琳威洛大学人文学院中文系，曼谷，10110，泰国

电子邮箱：sayumpornc@gmail.com

摘要：“士”是中国历代独特的社会阶层，是政治的重要推动力，同时也是中国历史政治思想再生产的重要载体。志于道与担当精神是士的理想人格，这两者树立成为士的特性。士的志向是提高社会，可他们所面对的权力与已培养的道德价值发生了冲突是士当官的限制与挑战。这种双重性使“士”只能回来呼吁修身，坚持于道。此唯一的出路才能让他们能在历史上演扮演着重要的角色，并当上了社会美好的价值的代表性。

关键词：士；做官；理想；道；权力

คำว่า “ปัญญาชน” (士 shì) เป็นคำที่มีปรากฏตั้งแต่ประวัติศาสตร์ยุคสามราชวงศ์¹ แต่ในยุคราชวงศ์โจวที่ถือเป็นสังคมศักดินายุคแรกเริ่ม ขนชั้นปัญญาชนได้ก่อเกิดเป็นกลุ่ม ขนชั้นหนึ่งที่มีฐานะชัดเจนในสังคม กลุ่มชนชั้นนี้อยู่ในระดับล่างสุดของผู้มีฐานะเป็นชนชั้นสูง ซึ่งชนชั้นสูงประกอบด้วย โอรสสวรรค์ (天子) เจ้านครรัฐ (诸侯) ขุนนาง (大夫) และ ปัญญาชน (士) ตามลำดับ สำหรับสังคมจีนโบราณแล้ว ขนชั้น “ปัญญาชน” ถือเป็นชนชั้นที่มีความพิเศษยิ่ง ในฐานะที่เป็นกลุ่มชนชั้นที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนทางการเมืองและเป็นชนชั้นสำคัญที่ผลิตซ้ำและสืบทอดความคิดด้านการปกครองมาตลอดประวัติศาสตร์จีน

ยฺหวี่อิงซือ (余英时) ได้อธิบายภาพของปัญญาชนไว้ดังนี้ ปัญญาชนในยุคก่อน ผูกพันอยู่กับข้อจำกัดสามด้าน อันได้แก่ ด้านสังคม ปัญญาชนมีฐานะเป็นชนชั้นสูง ด้านการเมืองการปกครอง ปัญญาชนมีตำแหน่งหน้าที่ที่แน่นอน และด้านความคิด ปัญญาชนจะคิดภายใต้กรอบของศิลปะทั้งหก² หมายความว่า ในยุคราชวงศ์โจวที่เป็นสังคมศักดินา หากผู้ใดมีฐานะเป็นปัญญาชน แม้จะจัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูงก็ตาม บุคคลเหล่านั้นจะไม่มีสิทธิได้รับที่ดินศักดินาเป็นของตนเอง ไม่มีการสืบทอดฐานะปัญญาชนทางสายเลือดเหมือนชนชั้นสูงที่อยู่ระดับสูงกว่า แต่บุคคลเหล่านั้นจะได้รับการศึกษาตามแบบชนชั้นสูง ปัญญาชนทั้งหลาย จะต้องได้รับการศึกษาศิลปะทั้งหก (六艺) อันได้แก่ จาริต ดนตรี ยิงธนู ขับรถศึก เขียนหนังสือ และการคำนวณ ตลอดจนจนศึกษาดาราศาสตร์ทั้งหลาย ส่วนหน้าที่การงานของปัญญาชน คือการรับราชการหรือรับใช้เจ้านครรัฐหรือขุนนางในสายงานตามความถนัดของตนเองซึ่งอยู่ภายใต้กรอบศิลปะทั้งหกตามที่กล่าวมาข้างต้น

¹ประวัติศาสตร์ยุคสามราชวงศ์ หมายถึง ยุคราชวงศ์เซี่ย ชาง โจว

²余英时《士与中国文化》第八次印刷，上海：上海人民出版社，2001年，第 600页。

แต่เมื่อระเบียบสังคมในราชวงศ์โจวเกิดความเปลี่ยนแปลง การกลืนและควบรวมนระหว่างแว่นแคว้น ตลอดจนการแย่งชิงอำนาจกันภายในของแว่นแคว้นต่างๆ ทำให้สังคมสูญเสียระเบียบเดิมไป สถานะทางสังคมของผู้คนที่เคยถูกระเบียบและจารีตร้อยรัดค่อนข้างแน่นอนหาจึงเกิดการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ชนชั้นสูงจำนวนมากมีฐานะตกต่ำลง เจ้านครรัฐและขุนนางใหญ่ๆ ในหลายแว่นแคว้น ถูกเข้ามาแทนที่ด้วยตระกูลอื่น เมื่อเจ้านายชั้นสูงหลุดออกจากฐานะเดิม ปัญญาชนผู้รับใช้ติดตามเจ้านายเหล่านั้นก็หลุดออกจากตำแหน่งหน้าที่ของตนด้วย ปัญญาชนจำนวนมากหลุดจากฐานะชนชั้นสูงลงไปกลายเป็นประชาชนธรรมดา แต่ขณะเดียวกันประชาชนธรรมดาที่ได้รับการศึกษาก็สามารถยกระดับตนเองขึ้นเป็นปัญญาชนได้

การที่สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงเช่นนี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อชนชั้นปัญญาชนและประวัติศาสตร์จีน ปัญญาชนสมัยก่อนยุคชุนชิว ถึงแม้จะเป็นพวกที่ได้รับการรำเรียน เปี่ยมด้วยความรู้ แต่ก็ไม่อาจคิดเกินหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบได้ แต่เมื่อหลังยุคชุนชิวแล้ว ระเบียบสังคมแบบศักดินาที่ล่มสลาย ทำให้ปัญญาชนได้รับการปลดปล่อยจากพันธนาการแห่งข้อจำกัดทั้งสามด้านดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น ปัญญาชนกลายเป็นกลุ่มชนที่ไม่มีงานที่แน่นอน ไม่มีเจ้านายที่แน่นอน ดังนั้นจึงเป็นกลุ่มชนอิสระที่สามารถเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรี กอปรกับเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ จึงมีอิสระทางความคิดอ่านมาก จากเดิมที่มีข้อจำกัดด้านตำแหน่งหน้าที่ เกิดปรากฏการณ์ที่ปัญญาชนจำนวนหนึ่งที่อาศัยความสติปัญญาความสามารถของตนเองในการท่องเที่ยวแสวงหาเจ้านครรัฐหรือขุนนางที่รู้จักเลือกใช้ความสามารถของปัญญาชนเหล่านั้น ทำให้พวกปัญญาชนมีบทบาททางการเมืองการปกครองที่โดดเด่นขึ้นเรื่อยๆ เพราะต่างก็มีความมุ่งมั่นในการนำพาสังคมให้ออกจากหล่มแห่งความไร้ระเบียบด้วยปณิธานของตน ซึ่งเหล่านักคิดนักปราชญ์ทั้งหลายแห่งยุคร้อยสำนักล้วนเป็นตัวอย่างในกลุ่มชนชั้นปัญญาชนเหล่านี้ และปรากฏการณ์นี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเป็นชนชั้นนำทางวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์จีน

สำหรับโน้ตค้น “ปัญญาชน” นั้น ในประวัติศาสตร์จีนยุคหลังยังมีโน้ตค้น “ขุนนางปัญญาชน” หรือ “ขุนนางบัณฑิต” (士大夫) อีกด้วย จูฮั่นหมิน (朱汉民)¹ ได้อธิบายไว้ดังนี้ คำว่า “ขุนนางปัญญาชน” เป็นคำที่รวมความเอาคำว่า ขุนนาง (大夫) และปัญญาชน (士) เข้ามาเป็นคำสมาส 大夫士 มีนัยหมายถึงชนชั้นสูงที่ได้รับการสืบทอดผ่านทางสายเลือด มีฐานะทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจที่แน่นอน ไม่ต้องได้มาด้วยการไขว่คว้า แต่ต่อมา ภายหลังจากยุคจั้นกั๋วที่สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง คำว่า 大夫士 คำนี้ได้เปลี่ยนมโนทัศน์สลับไปเป็น 士大夫 ที่มีนัยเน้นหนักไปที่คำว่า “ปัญญาชน” เป็นคำเรียกกลุ่มคนที่มีความรู้ มีความมุ่งมั่นในการได้ใช้ความสามารถของตนเพื่องานด้านการเมืองการปกครอง กลุ่มคนเหล่านี้ต้องอาศัยสติปัญญาความสามารถส่วนบุคคลจึงจะสามารถยกระดับเป็นขุนนางได้ ตำแหน่งและฐานะทางสังคมไม่ได้ผ่านการสืบทอดแบบสมัยก่อนอีกต่อไป จึงกลายเป็นคำเรียกว่า “ขุนนางปัญญาชน” (士大夫) กล่าวได้ว่า ขุนนางปัญญาชนโดยทั่วไปแล้วก็คือ สามัญชนธรรมดาที่อาศัยความรู้ มานะมุ่งมั่นจนก้าวไปสู่ความเป็นขุนนางกลายเป็นชนชั้นสำคัญของประวัติศาสตร์จีนมายาวนานกว่าพันปีที่บรรดาผู้รู้เฝ้าเรียนหนังสือมุ่งมั่นในการสอบเข้ารับราชการ คนเหล่านี้จำนวนมากไม่ได้มีภูมิหลังทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่สามารถอาศัยความรู้ในการเปลี่ยนสถานะของตนเอง

สำหรับ ปัญญาชน และขุนนางปัญญาชน ผู้วิจัยจะขอกล่าวโดยหมายรวมและใช้คำเรียกว่า “ปัญญาชน” เนื่องจากคำทั้งสองเป็นมโนทัศน์ที่มีความใกล้ชิดกัน ในฐานะที่เป็นชนชั้นผู้ได้บังคับบัญชาและเป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับงานการเมืองการปกครอง และเป็นกลุ่มชนชั้นสำคัญที่สืบทอดความคิดด้านการเมืองการปกครองของสังคมจีน

¹朱汉民《士大夫精神与中国文化》，原道，01（2015）年，第269-270页。

นอกเหนือจากโน้ตสึน “ปัญญาชน” แล้ว ลัทธิหยูยังมีโน้ตสึนเรื่อง “วิญญูชน” หรือที่เรียกกันว่า “จวินจื่อ” (君子) ซึ่งเป็นโน้ตสึนที่มีความหมายทับซ้อนกับ “ปัญญาชน” ในบางแง่มุม แต่เดิม จวินจื่อ เป็นคำเรียกชนชั้นสูงระดับเจ้านาย ขงจื่อเป็นผู้ให้นิยามคำว่า จวินจื่อ ขึ้นใหม่ ให้มีความหมายว่า “วิญญูชน” ซึ่งหมายถึงผู้ที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม ปฏิบัติตามจารีต และมีการศึกษา¹ นับแต่ยุคขงจื่อเป็นต้นมา คำว่าวิญญูชนหรือจวินจื่อได้กลายเป็นคำเรียกบุคคลผู้ก่อปรด้วยคุณธรรม ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นชนชั้นสูงเท่านั้น²

ในลัทธิหยูแบ่งสภาวะธรรมชั้นต่างๆ ออกเป็น อริยบุคคล (圣人) ปราชญ์ (贤者) และวิญญูชน ถือได้ว่าปราชญ์และอริยบุคคลไม่ใช่สภาวะที่บุคคลธรรมดาจะไปถึงได้ แต่วิญญูชนเป็นสภาวะธรรมพื้นฐานที่มนุษย์ควรจะไปให้ถึง นักลัทธิหยูมองว่าหากบุคคลตั้งใจลงมือปฏิบัติขัดเกลาตนเอง การไปสู่สภาวะความเป็นวิญญูชนไม่ใช่สิ่งที่ยากเกินเอื้อม แต่หากกล่าวในแง่ของสถานะทางสังคม ความเป็นวิญญูชนก็ถือเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของการเป็นปัญญาชน (士) ชุนนางบัณฑิต (士大夫) ซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของงานรับราชการอีกด้วย³

1. อุดมการณ์และบุคลิกของความเป็นปัญญาชน

เนื่องจากสังคมจีนยุคโบราณเชิดชูลัทธิหยูเป็นอุดมการณ์กระแสหลักของสังคม มีเป้าหมายทางการเมืองที่ต้องการสร้างระเบียบสังคมที่มีการปกครองด้วยคุณธรรม การให้คำอธิบายถึงความหมายของคำว่า “ปัญญาชน” สำหรับลัทธิหยูแล้วถือว่ามีลักษณะเฉพาะที่สำคัญยิ่ง คือ เป็นการให้คำนิยามที่ตั้งใจนำ “คุณธรรม” (德) ไปกำกับผูกโยงเข้ากับนามกล่าวคือ ปัญญาชนเป็นนิยามที่เชื่อมโยงเรื่องของตำแหน่งและคุณธรรมเข้าไว้ด้วยกัน⁴ ภาพ

¹Lee Dian Rainey. *Confucius and Confucianism*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. p. 42.

²余英时《现代儒学的回顾与展望》，北京：生活·读书·新知三联书店，2012年，第275页。

³สามารถอ่านเรื่องวิญญูชนเพิ่มเติมได้ใน สมุพร ฉันทสิทธิพร. “การขัดเกลาตนเองเป็น “วิญญูชน” ตามแนวทางของ*ตำราทั้งสี่*”. วารสารจีนศึกษา 10 (2559): หน้า155-185.

⁴王博、汤一介和李中华（主编）《中国儒学史：先秦卷》，北京：北京大学出版社，2011年第90页。

บุคลิกความเป็น “ปัญญาชน” ที่ปรากฏในตำราคลาสสิกลัทธิขงจื๊อโดยเฉพาะอย่างยิ่ง*ตำราทั้งสี่** จึงเต็มไปด้วยอุดมการณ์ความเป็นข้าราชการที่เปี่ยมด้วยจิตวิญญาณและความศรัทธาที่มีลักษณะเฉพาะ ดังนี้

(1) ปัญญาชนมีเจตนารมณ์ยึดมั่นในวิถีทางอันถูกต้อง

คำว่า “วิถีทาง/มรรควิธี” (道) เป็นคำที่ปรากฏมากในปรัชญาจีน มีนิยามที่ไม่ตายตัวขึ้นอยู่กับบริบทที่ปรากฏ โดยทั่วไปหมายถึงความจริงหรือสัจจะสัมบูรณ์ (真理) ซึ่งปรัชญาแต่ละสำนักล้วนตีความต่างกันไปตามแนวทางที่ตนเข้าใจ เพราะต่างก็เห็นว่าวิถีทางที่ตนเข้าใจและนำเสนอ นั้นสามารถนำมาใช้เปลี่ยนแปลง หรือแก้ปัญหาความวุ่นวายของระเบียบสังคมที่เกิดขึ้นในยุคชนชั้นจั้นกั๋วได้¹ หรือเมื่อกล่าวถึง “วิถีทาง/มรรควิธี” คำๆ นี้มีนัยสื่อถึงคุณค่า/ค่านิยมชุดหนึ่งๆ ที่เป็นอุดมคติทางวัฒนธรรมและอุดมคติทางสังคม² หรือบางครั้งอาจหมายถึง สังคมแห่งอุดมคติ (理想世界)³ หรือในบางบริบทก็หมายความว่าบ้านเมืองมีการปกครองที่ดี กษัตริย์เปี่ยมด้วยคุณธรรมจริยธรรม

สำหรับลัทธิขงจื๊อแล้ว วิธีการแก้ปัญหาความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในสังคม คือ การกลับมาฟื้นฟูระเบียบสังคมที่เน้นจารีต (礼) ขึ้นมาใหม่ ขงจื๊อผู้เป็นปรมาจารย์แห่งลัทธิขงจื๊อได้ตีความ

* เป็นตำราสำคัญของนักลัทธิขงจื๊อ ประกอบไปด้วย *ตำราต้าเลวีย* *ตำราหลุนยวี่* *ตำราเมิ่งจื่อ* และ*ตำราจงยง* ตำราทั้งสี่เล่มนี้ต่างมีมาตั้งแต่ก่อนสมัยราชวงศ์ฉิน ล้วนบันทึกคำสอนที่เป็นแก่นสารสำคัญของความคิดลัทธิขงจื๊อ แต่อยู่อย่างกระจัดกระจาย จนกระทั่งสมัยราชวงศ์ซ่ง สองพี่น้องตระกูลเฉิง (二程) แห่งราชวงศ์ซ่งเหนือได้เป็นผู้ริเริ่มนำตำราที่กระจัดกระจายมาชำระและเรียบเรียงใหม่เรียกรวมกันเป็น*ตำราทั้งสี่* ต่อมาจูซี (朱熹) นักปราชญ์คนสำคัญในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้เป็นผู้เรียบเรียงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งให้อรรถาธิบายไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งต่อมาผลงานของท่านก็ได้รับการประกาศให้เป็นตำราที่ใช้ในการสอบเข้ารับราชการในประวัติศาสตร์จีน นับเป็นเวลากว่า 700 ปีที่ตำราชุดนี้ลงหลักปักฐานอย่างแน่นหนาในปริมณฑลด้านอุดมการณ์และทรงอิทธิพลต่อสังคมจีนอย่างลึกซึ้ง

¹ 余英时《士与中国文化》第八次印刷，上海：上海人民出版社，2001年，第603页。

² 朱汉民《士大夫精神与中国文化》，原道，01（2015）年，第271页。

³ 余英时《士与中国文化》第八次印刷，上海：上海人民出版社，2001年，第602页。

ใหม่และอธิบายให้ระบบจารีตมีรากฐานที่ยึดเหนี่ยวแน่นกับหลักมนุษยธรรม (仁) ไม่ให้เป็นระบบจารีตที่เน้นพิธีกรรมซึ่งเป็นเพียงรูปแบบแต่แห่งพลังทางจิตใจ ดังนั้น สังคมอุดมคติของลัทธิขงจื๊อจึงหมายถึงสังคมแห่งจารีตที่วางอยู่บนรากฐานของมนุษยธรรม เช่นนั้นแล้ว “วิถีทาง/มรรควิธี” ในลัทธิขงจื๊อ จึงหมายถึงหลักคุณธรรมจริยธรรมที่ใช้ฟื้นฟูสังคมแห่งจารีตขึ้นอีกครั้ง หากจะกล่าวสรุปให้กระชับ คำว่า “วิถีทาง/มรรควิธี” ก็ควรจะหมายถึง หลักมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรม (仁义) ซึ่งเป็นหลักคุณธรรมที่กล่าวโดยภาพรวมของลัทธิขงจื๊อ

ลัทธิขงจื๊อเห็นว่าปัญญาชนมีบุคลิกลักษณะเฉพาะตนที่แตกต่างจากชาวบ้านธรรมดา ก็คือการอบรม ผู้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน และอบรมตนอย่างดีแล้ว ย่อมมีความยับยั้งชั่งใจจากการกระทำสิ่งที่ไม่ดีควรละทิ้งหรือผิดศีลธรรม แม้จะตกอยู่ในสถานการณ์ลำบากหรือการบีบคั้นทางเศรษฐกิจก็ตาม ซึ่งนี่ก็คือการแสดงออกของการยึดมั่นในวิถีทางที่ถูกต้อง

ผู้ที่ปราศจากการงานที่มั่นคงแต่ยังตั้งจิตให้มั่นคงอยู่ได้ มีเพียงแต่ปัญญาชนเท่านั้นที่สามารถกระทำได้ หากเป็นประชาชนธรรมดา เมื่อไม่มีการงานที่มั่นคง ก็ย่อมไม่มีจิตที่มั่นคง ย่อมปล่อยใจให้ไหลเลื่อนเปื้อนตามกิเลส ไม่มีเรื่องเลวร้ายอะไรที่ไม่กล้ากระทำ¹

无恒产而有恒心者，惟士为能。若民，则无恒产，因无恒心，苟无恒心，放辟邪侈，无不为已。

วิถีทางหรือมรรควิธีเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งและสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกกับความเป็นปัญญาชน การมีเจตนารมณ์ยึดมั่นในวิถีทางอันถูกต้อง ถือเป็นคุณลักษณะพื้นฐานแห่งความปัญญาชน อีกทั้งวิถีทางยังเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมและความคิดของปัญญาชนด้วย นักลัทธิขงจื๊อเห็นว่า ผู้ที่ไม่มีเจตนารมณ์แน่วแน่ในวิถีทางผู้นั้นก็ย่อมไม่นับว่าเป็นปัญญาชนที่แท้จริง

¹ 《孟子•梁惠王上》朱熹《四书章句集注》。北京：中华书局，2010年，第196-197页。

“ขงจื๊อกล่าวว่า “ปัญญาชนมีเจตนารมณ์ยึดมั่นในวิถีทางอันถูกต้อง ทว่าผู้ที่ยังละเลยในอาหารหยาบและการสวมอาภรณ์เก่า ผู้นั้นย่อมไม่ควรแก่การสนทนาด้วย”¹

子曰：“士志于道，而耻恶衣恶食者，未足与议也。”

เจ้าชายหวางจื่อเต๋ยนถามว่า “ปัญญาชนทั้งหลายทำกิจเรื่องใด” เม้งจื่อตอบว่า “ทำปณิธานให้สูงส่ง” “อะไรเรียกว่าทำปณิธานให้สูงส่ง” “ก็คือ อยู่ในครรลองแห่งมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรมเท่านั้นเอง การฆ่าผู้ที่ไร้ความผิด ถือว่าไ้มนุษยธรรม หากไม่ใช่สิ่งของของตนมีแต่กลับนำมาเป็นของตน คือไร้ความเที่ยงธรรม จะวางตนอย่างไร ก็โดยอาศัยหลักมนุษยธรรม จะปฏิบัติตนอย่างไร ก็โดยหลักความเที่ยงธรรม เมื่อวางตนอยู่ในมนุษยธรรมและดำเนินไปตามความเที่ยงธรรม กิจของผู้ยิ่งใหญ่กับบริบูรณ์”²

王子垫问曰：“士何事？”孟子曰：“尚志。”曰：“何谓尚志？”曰：“仁义而已矣。杀一无罪，非仁也。非其有而取之，非义也。居恶在，仁是也。路恶在，义是也。居仁由义，大人之事备矣。”

เราจะเห็นได้ว่า ลัทธิรุพพยายามอธิบายสร้างบุคลิกให้เหล่าปัญญาชนการก้าวข้ามเรื่องผลประโยชน์ส่วนตน อาหารอันเลิศรสและอาภรณ์งดงามเป็นเพียงเรื่องวัตถุและความสะดวกสบายภายนอก ไม่มีความสำคัญเท่าเนื้อแท้ภายใน ในมิตินี้ปัญญาชนจึงเป็นผู้ให้ความสำคัญกับการอบรมตนให้เจริญด้วยมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรมเป็นปณิธานเหนืออื่นใด สาเหตุสำคัญที่เน้นการขัดเกลาตนเองนั้นอาจเป็นเพราะ งานของปัญญาชนเกี่ยวข้องกับงานรับราชการ งานบริหารบ้านเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์โดยตรง หรือหากแม้ยังไม่ได้เข้ารับราชการผู้นั้นย่อมมีจิตใจมุ่งมั่นในงานรับราชการ ในประเด็นนี้ในตัวบทหลุนยวี่มี

¹ 《论语·里仁》Ibid.，70。

² 《孟子·尽心上》Ibid.，336。

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ ขงจื๊อมักจะตำหนิลูกศิษย์ที่อยากจะรับราชการ แต่จะชื่นชมลูกศิษย์ที่ปฏิเสธงานราชการ หันมามุ่งเน้นการขัดเกลาตนเองตามแนวทางของวิญญูชนเป็นหลัก เช่น

ขงจื๊อให้ซีเตียวไคไปรับราชการ เขาตอบว่า “ศิษย์ยังไม่มั่นใจในเรื่องนี้” ขงจื๊อยินดี¹

子使漆彤开仕。对曰：“吾斯之未能信。”子说。

จะเห็นได้ว่า โดยหลักการแล้วผู้ที่หมายจะเข้ารับราชการ จะต้องตั้งมั่นในคุณธรรมดีพอแล้ว หากคุณธรรมยังไม่ตั้งมั่น ในกายภาคน้ำก็อาจเป็นผู้อาศัยอำนาจทำลายคุณธรรมได้ง่ายดาย และการที่ปัญญาชนมีเจตนารมณ์ยึดมั่นในวิถีทางที่ถูกต้อง ความคิดนี้ย่อมให้น้ำหนักกับเรื่องการรับผิดชอบในหน้าที่ของปัญญาชน ว่าตนเองจะไม่เข้าไปในทางที่ไม่ชอบธรรม ดังเช่นที่ตำราทั้งสี่กล่าวไว้

เม้งจื๊อกล่าวว่า “เมื่อได้หล้ามีการปกครองที่ดี ให้อาศัยวิถีทางในการดำเนิน เมื่อได้หล้าไร้การปกครองที่ดี ให้ตนเองดำเนินในวิถีทาง ไม่เคยได้ยินว่า เอาวิถีทางไปดำเนินเพื่อคล้อยตามผู้อื่น”²

孟子曰：“天下有道，以道殉身，天下无道，以身殉道。未闻以道殉乎人者也。”

ขงจื๊อกล่าวว่า “กินอาหารหยาบและดื่มน้ำเปล่า งอแขนต่างหมอนหนุนนอน ความสุขอยู่ในนั้นแล้ว ความมั่งคั่งและเกียรติยศที่ได้มาอย่างไรความถูกต้องชอบธรรม สำหรับเราก็เป็นเหมือนเมฆที่ลอยไปมาเท่านั้น”³

子曰：“饭疏食，饮水，曲肱而枕之，乐亦在其中矣。不义而富且贵，于我如浮云。”

¹ 《论语·公冶长》Ibid. , 75.

² 《孟子·尽心上》Ibid. , 339.

³ 《论语·述而》Ibid. , 93-94.

วิญญูชนกระทำสิ่งต่างๆโดยอิงกับสถานะของตนเอง ไม่แสวงหาสิ่งที่นอกเหนือไปจากสถานะของตน¹

君子素其位而行，不愿乎其外。

จากตัวบทที่ยกตัวอย่างมาเมื่อพิจารณาให้ดีแล้วจะทราบได้ว่า แท้จริงแล้วความร่ำรวยและความมั่งคั่งไม่ใช่สิ่งผิดสำหรับนักลัทธิหลู เพราะการเข้ารับราชการในแหม่มหนึ่งย่อมต้องเกี่ยวข้องกับเบี้ยหวัดและความมั่งคั่งในแบบของขุนนาง ผู้รับราชการสามารถพัฒนาตนด้วยหนทางที่ถูกต้องเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้ แต่หากวิธีการในการได้มาไม่ถูกต้อง ปัญญาชนแท้จึงย่อมไม่กระทำ เพราะพื้นฐานที่เป็นเนื้อแท้ของความเป็นปัญญาชนคือ ยึดมั่นในวิถีทางที่ถูกต้อง และขัดเกลาดตนเองให้อยู่ในครรลองของมนุษยธรรม

(2) ปัญญาชนมีจิตรับผิดชอบต่อสังคม

ปัญญาชนนอกจากยึดมั่นในวิถีทางที่ถูกต้องแล้ว คุณลักษณะสำคัญอีกประการ คือ มีจิตคิดรับผิดชอบต่อสังคม ในตำราทั้งสี่มีคำกล่าวที่อธิบายจิตวิญญูชนแห่งการรับภาระของปัญญาชน ที่ยึดมั่นเอาการกระทำภารกิจแห่งการบรรลุมรรควิธีและการกิจต่อได้หลักเป็นเรื่องทั้งชีวิตของปัญญาชน

เจิ้งจื่อกล่าวว่า “ปัญญาชนไม่อาจไม่เด็ดเดี่ยวมั่นคง ภาระหนักหน่วงหนทางยาวไกล ยึดถือมนุษยธรรมเป็นภาระของตน ไม่หนักหรือ เมื่อชีวิตหาไม่แล้วจึงได้หยุด ไม่ถือว่าหนทางยาวไกลหรือ”²

曾子曰：“士不可以不弘毅，任重而道远。仁以为己任，不亦重乎？死而后已，不亦远乎？”

¹ 《中庸·第十四章》Ibid., 26。

² 《论语·泰伯》Ibid., 100。

นอกจากจิตวิญญาณที่ “ยึดมั่นในวิถีทางที่ถูกต้อง” ที่ถือเป็นเรื่องคุณธรรมส่วนตัวแล้ว จิตวิญญาณที่ถ่วงทั้นในความความเป็นปัญญาชนอีกประการคือ ความมีจิตรับผิดชอบต่อสังคม ปัญญาชนต่างถือเอาเรื่องของใต้หล้าเป็นภาระหน้าที่ของตน สืบเนื่องจากปัญญาชนต่างมีจิตที่ยึดมั่นต่อวิถีทาง มีความเชื่อต่อการฟื้นฟูสังคมที่มีระเบียบขึ้นใหม่ ในยุคสมัยของขงจื้อ ระเบียบโลกแบบราชวงศ์โจวได้ล่มสลายลง ชนชั้นปัญญาชนส่วนหนึ่งได้กลายเป็นพวกหลบหลีกจากสังคมเนื่องจากสิ้นหวังต่อสังคมที่วุ่นวาย คนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นนักลัทธิเต๋า ซึ่งเชื่อในชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติดั้งเดิม ในขณะที่คนอีกกลุ่มซึ่งเป็นนักลัทธิขงจื้อ อันมีขงจื้อและเมิ่งจื้อ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความพยายามและจิตใจรับภาระของคนกลุ่มนี้ในการแสวงหาทางออกให้แก่สังคม เช่น

ขงจื้อกล่าวว่า “ปัญญาชนผู้เปี่ยมด้วยปณิธานและคนที่มีมนุษยธรรม ไม่มีเลยที่จะทำลายมนุษยธรรมเพื่อขอชีวิต มีแต่ยอมสละชีพเพื่อให้บรรลุมนุษยธรรม¹

子曰：“志士仁人，无求生以害仁，有杀身以成仁。”

เมิ่งจื้อละจากแคว้นฉี ขงยุหวีได้ถามขึ้นระหว่างทางว่า “อาจารย์ดูเหมือนมีสีหน้าไม่ยินดี วันก่อนศิษย์ได้ฟังคำอาจารย์สอนว่า “วิญญาณชนยอมไม่ติดพ้อต่อฟ้า ไม่ตำหนิกล่าวโทษผู้อื่น เช่นนี้มิใช่หรือ” เมิ่งจื้อตอบว่า “เวลานั้นกับเวลานี้ย่อมไม่เหมือนกัน ด้วยภายในทำร้ายปีย่อมต้องมีธรรมราชาปรากฏขึ้นอย่างแน่นอน และในระหว่างนั้นย่อมต้องมีผู้เรื่อรนามปรากฏขึ้นด้วย นับแต่มีราชวงศ์โจวมาจนบัดนี้ก็ได้เจ็ดร้อยปีเศษ หากพิจารณาโดยปริมาณกาลก็ถือว่าเกินจำนวนที่ควรแล้ว หากพิจารณาโดยกาลสมัยก็ถือว่าเป็นกาลที่ควรแล้ว อนึ่งฟ้าคงยังไม่อยากทำให้ใต้หล้าสงบ ถ้าหากอยากทำให้ใต้หล้าสงบจริง ในกาลปัจจุบันนี้ นอกจากตัวเราแล้วยังจะมีใครอื่น แล้วเหตุใดเราจะไม่ยินดีเล่า”²

¹ 《论语•卫灵公》Ibid., 153.

² 《孟子•公孙丑下》Ibid., 232-233.

孟子去齐，充虞路问曰：“夫子若有不豫色然。前日虞闻诸夫子曰：君子不怨天，不尤人。”曰：“彼一时，此一时也。五百年必有王者兴，其间必有名世者”。由周而来，七百有余岁矣，以其数则过矣，以其时考之则可矣。夫天未欲平治天下也，如欲平治天下，当今之世，**舍我其谁也**。吾何为不豫哉！”

ตัวบทสื่อสะท้อนให้เห็นถึงปณิธานความเป็นปัญญาชนที่ต้องการจะสร้างคุณูปการเพื่อสังคม เพื่อความดีงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตัวบทของ맹จื๊อที่ว่า “นอกจากเราแล้วยังจะมีใครอื่น” เป็นการตอกย้ำความมั่นใจในการเป็นนักลัทธิรุ และสะท้อนความมั่นใจในการเลือกเดินวิถีทางแห่งลัทธิรุเพื่อแก้ปัญหาสังคม สะท้อนให้เห็นถึงปณิธานแห่งปัญญาชนที่มีจิตใจรับผิดชอบต่อสังคม ในด้านการกล้าคิดกล้ารับภาระและกล้าลุกขึ้นตัดสินใจ

นอกจากนี้ในตัวบทหลุนยวี่มีเนื้อหาจำนวนหนึ่งที่เล่าถึงการที่ขงจื๊อและลูกศิษย์ได้พบกับเหล่าผู้หลักเฒ่าสังคมนะหว่างการเดินทางไปแคว้นต่างๆ ของพวกเขา ซึ่งโดยมากเหล่าผู้หลักเฒ่าโลกต่างมีความเห็นว่า การจะเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นเรื่องที่ไม่อาจเป็นไปได้ ไม่สู้การทิ้งโลกไว้เบื้องหลังแล้วปลีกวิเวกไปหาความสงบเพื่ออยู่กับตนเอง เช่น

เจียยุหวีคนบ้าแห่งแคว้นฉู่ร้องเพลงขณะเดินผ่านขงจื๊อ “เจ้าหงส์เอ๋ย เจ้าหงส์เอ๋ย คุณธรรมช่างเลื่อมโทรม อดีตไม่อาจแก้ไข อนาคตยังพอไล่ตามได้ เลิกเสียที เลิกเสียที ทุกวันนี้รับราชการมีแต่อันตราย”

ขงจื๊อลงมาอยากสนทนาด้วย แต่เจียยุหวีเดินหนีไป จึงไม่ได้สนทนาด้วย¹

楚狂接輿歌而过孔子曰：“凤兮凤兮，何德之衰？往者不可谏，来者犹可追。已而，已而！今之从政者殆而！”

¹ 《论语·微子》Ibid., 171。

孔子下，欲与之言，趋而辟之，不得与之言。

เจียนี้กล่าวกับจื๊อลูกว่า “น้ำท่วมหลากนองแผ่นดิน ได้หล้าล้วนเป็นเช่นนี้ จะอาศัยใครกันที่จะไปเปลี่ยนโลก แทนที่จะติดตามปัญญาชนที่หลบลิ้นผู้คน ไฉนจึงไม่ติดตามปัญญาชนที่หลบลิ้นนี้โลก” เมื่อกล่าวจบก็พรวนดินต่อ

จื๊อลูกกลับมาความเหล่านี้ออกแก่ขงจื๊อ ขงจื๊อกล่าวพ้อว่า “นกกับสัตว์ป่าไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ หากเราไม่อยู่ร่วมกับมนุษย์ แล้วจะให้เราไปอยู่ร่วมกับใคร หากได้หล้ามีการปกครองที่ดี ชีวิตก็ไม่คิดจะเปลี่ยนแปลง”¹

曰：“滔滔者天下皆是也，而谁以易之？且而与其从辟人之士也，岂若从辟世之士哉！” 耷而不辍。子路行以告。夫子怆然曰：“鸟兽不可与同群，吾非斯人之徒与而谁与？天下有道，丘不与易也。”

“จื๊อลูกกล่าวว่า “การไม่เข้ารับราชการเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อาวุโสกับผู้เยาว์ยังไม่อาจละได้ ไฉนจะละหน้าที่ระหว่างผู้ปกครองกับข้าราชการได้เล่า พยายามรักษาความบริสุทธิ์ส่วนตัว แต่กลับปล่อยให้ความสัมพันธ์อันยิ่งใหญ่สับสนวุ่นวาย วิญญูชนเข้ารับราชการก็เพื่อดำเนินตามความถูกต้อง ส่วนการที่ไม่อาจทำให้มรรควิธีได้รับการปฏิบัติให้เป็นจริงได้ เป็นเรื่องที่น่าเศร้าอยู่แล้ว”²

子路曰：“不仕无义。长幼之节，不可废也；君臣之义，如之何其废之？欲洁其身，而乱大伦。君子之仕也，行其义也。道之不行，已知之矣。”

จากตัวบทที่หยิบยกมา ล้วนเป็นเนื้อหาที่รวมกันอยู่ตำราหลุนยวี่เล่มที่ 18 《论语·微子》 ซึ่งโดยปกติแล้ว เนื้อหาเรื่องต่างๆ ในตำราหลุนยวี่โดยมากมักจะกระจัดกระจาย ทว่า

¹ 《论语·微子》 Ibid. 172.

² 同上

เนื้อหาที่โต้แย้งความคิดเหล่านี้ผู้หลักเล่ห์สังคมนักได้รับการรวบรวมอยู่ในบทนี้ เช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึง สารสำคัญที่ตำราทฤษฎีหรือต้องการจะส่งแก่ผู้อ่านว่า ต่อให้ทราบแก่ใจดีว่า บางครั้งโลกไม่อาจเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นได้ด้วยคนเพียงหยิบมือเดียว หรือกระแสโลกมันเป็นเช่นนั้นเอง แต่ปัญญาชนลัทธิहरुกลับมีจิตวิญญาณในการรับภาระอันยิ่งใหญ่ แม้ทราบดีว่า มรรควิธีไม่อาจปฏิบัติให้เป็นจริงได้ แต่ก็อย่างน้อยที่สุดก็ขอให้ได้ลงมือกระทำเพื่อเปลี่ยนแปลงโลก ดังนั้นจิตใจที่คิดรับราชการของนักลัทธิहरुที่แท้จริงจึงไม่ใช่เพื่อแสวงหาเกียรติยศมั่งคั่ง หากแต่เป็นไปเพื่อภาระอันยิ่งใหญ่คือ การมีความมุ่งมั่นทำให้สังคมดีขึ้นโดยถือเป็นภาระหน้าที่ของตน

2. ข้อจำกัดและความท้าทายในการรับราชการของปัญญาชน

แม้ปัญญาชนจะมีปณิธานในการขัดเกลาตนเองในด้านการยึดมั่นในมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรม ซึ่งถือเป็นเรื่องเฉพาะตน แต่สิ่งหนึ่งที่ถือเป็นความท้าทายและข้อจำกัดของชนชั้นปัญญาชน คือ การเผชิญหน้ากับอำนาจ

ปัญญาชนที่อิงกับการรับราชการต้องเผชิญกับอำนาจที่อยู่เหนือกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เป็นกษัตริย์หรือแม้กระทั่งผู้บังคับบัญชา ในฐานะที่เป็นผู้ได้รับการศึกษาและขัดเกลาตนเอง ต้องยึดมั่นในวิถีทางแห่งมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรม ขณะเดียวกัน ก็ต้องยอมรับระเบียบแห่งการปกครองที่โครงสร้างอำนาจมีลักษณะเป็นปิรามิด ต้องยอมรับในอำนาจจากเบื้องบน กล่าวคือ มีกรอบจริยธรรมหลักความสัมพันธ์ทั้งห้าประการอันได้แก่ บิดากับบุตร กษัตริย์กับขุนนาง สามีกับภรรยา พี่กับน้อง และเพื่อนกับเพื่อน ในประเด็นของการรับราชการก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับขุนนาง ที่ผู้เป็นขุนนางต้องมีความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ จะละเมิดมิได้ ความคิดเช่นนี้เป็นบรรทัดฐานที่ร้อยรัดเหล่าปัญญาชน หากพิจารณาจากทั้ง

สองแง่มุมแล้ว หากวิถีทางที่ตนยึดมั่น (มนุษยธรรมและความเที่ยงธรรม) นั้นไม่ขัดแย้งกับอำนาจที่ตนเองต้องทำงานรับใช้ ย่อมเป็นสภาพที่เป็นอุดมคติที่สุดสำหรับปัญญาชน

ความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ อำนาจที่เหนือกว่ากับวิถีทางที่ปัญญาชนยึดมั่นมักขัดแย้งกันเสมอ ซึ่งประเด็นนี้ได้กลายเป็นสิ่งที่ทำลายปัญญาชนในทุกยุคทุกสมัย หากยึดมั่นแต่ในวิถีทางเพียงอย่างเดียวโดยขาดอำนาจมารองรับ อุดมการณ์ในการสร้างสังคมอุดมคติของเหล่าปัญญาชนย่อมกลายเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า หากแต่ยึดมั่นในฝ่ายของอำนาจมากจนเสียสมดุล ก็ย่อมทำให้สังคมเกิดความวุ่นวายไร้ระเบียบได้ ดังนั้นเมื่อ “วิถีทาง” อันถูกต้องเกิดความไม่ลงรอยหรือขัดแย้งกับ “อำนาจ” เหล่าปัญญาชนจะต้องตัดสินใจอย่างไร

หากมองตามหลักการของนักลัทธิรุ่ที่แท้จริงอย่างขงจื้อและเมิ่งจื้อ การเลือกอยู่ในครรลองแห่งมรรควิธีหรือวิถีทางย่อมเป็นทางเลือกที่ดีงามที่สุด ดังที่ตัวบทในตำราทั้งสี่ได้กล่าวไว้

ขงจื้อกล่าวว่า “เชื่อมั่นและรักในการเรียนรู้ ยึดมั่นในวิถีทางจนวาระสุดท้าย ไม่เข้าไปในบ้านเมืองที่อันตราย ไม่พักในบ้านเมืองที่วุ่นวาย เมื่อได้หล้ามีการปกครองที่ดีก็แสดงตน เมื่อไร้การปกครองที่ดีก็หลีกเร้นซ่อนกาย เมื่อบ้านเมืองมีการปกครองที่ดีทว่ายังต่ำต้อยก็นำอภัย แต่เมื่อบ้านเมืองไร้การปกครองที่ดีกลับรำรวยและมีเกียรติก็นำอภัยเช่นกัน”¹

子曰：“笃信好学，守死善道。危邦不入，乱邦不居。天下有道则见，无道则隐。邦有道，贫且贱焉，耻也；邦无道，富且贵焉，耻也。”

เมิ่งจื้อกล่าวว่า “กษัตริย์ผู้ปรีชาในสมัยโบราณ จะขึ้นชอบในความดีงามและลี้มเลือนเรื่องการใช้อำนาจ ปัญญาชนผู้ปรีชาสมัยโบราณจะแตกต่างออกไปได้อย่างไร ท่านย่อมสุขอยู่ในวิถีทางของตนและลี้มเลือนเรื่องอำนาจของผู้อื่น ดังนั้น หากกษัตริย์ไม่สามารถแสดงความ

¹ 《论语·泰伯》 Ibid., 101。

นับนอบที่สุดตามหลักจารีตแล้ว ย่อมมีอาจได้พบเห็นปัญญาชนผู้ปรีชาบ่อนัก อย่าหวังแต่จะ
ได้ตัวมาเป็นขุนนางอำมาตย์เลย”¹

孟子曰：“古之贤王，好善而忘势。古之贤士，何独不然？乐其道
而忘人之势，故王公不致敬尽礼，则不得亟见之。见且由不得亟，而况得而
臣之乎？”

การอยู่ในที่อยู่ที่กว้างขวางที่สุดที่ได้หล้า (หมายถึง การปฏิบัติตนอยู่ใน
มนุษยธรรม : จูซี) ยืนอยู่ ณ ตำแหน่งที่ถูกต้องที่สุดที่ได้หล้า (หมายถึง การมีจารีต : จูซี)
ดำเนินไปบนหนทางอันกว้างใหญ่แห่งได้หล้า (หมายถึง การยึดมั่นในความถูกต้องเที่ยงธรรม :
จูซี) เมื่อสัจเจตนาธรรมให้ดำเนินไปกับมวลชน ยามที่ไม่สัจเจตนาธรรมก็ยึดมั่นในครองแห่ง
วิถีทางเพียงลำพัง เกียรติยศและความร่ำรวยมีอาจทำให้หวั่นไหว ความยากจนและด้อยต่ำไม่
อาจทำให้แคลงคลอน อำนาจและกำลังไม่อาจทำให้ยอมสยบ นี่ต่างหากที่เรียกว่าลูกผู้ชาย
อย่างแท้จริง²

居天下之广居，立天下之正位，行天下之大道。得志，与民行之，
不得志，独行其道。富贵不能淫，贫贱不能移，威武不能屈，此之谓大丈夫。”

จากตัวบทที่หยิบยกมา ทำให้เราทราบได้ถึงความรู้สึกนึกคิดของผู้ที่เป็นปัญญาชนที่
แท้จริงว่าจะไม่โอนอ่อนผ่อนตามอำนาจ หากผู้ที่เป็นกษัตริย์ไม่อยู่ในครองครองธรรม หรือ
ปฏิบัติต่อผู้เป็นปัญญาชนโดยไม่อิงจารีต ปัญญาชนนั้นย่อมไม่สนใจในยศศักดิ์และเงินทองซึ่ง
เป็นเพียงสิ่งล่อภายนอก สิ่งที่ทำให้ปัญญาชนเป็นสุขและกระทำได้โดยไม่รู้สึกละอายมีเพียงแต่

¹ 《孟子•尽心上》Ibid.，329。

² 《孟子•滕文公下》Ibid.，247-248。

การอยู่ในครรลองและมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรมเท่านั้น การปฏิเสธในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ย่อมเป็นการรักษาศักดิ์ศรีและคุณสมบัติของผู้เป็นปัญญาชน

เมื่อพิจารณาดตามความเป็นจริง การจะเลือกแต่การละจากหรือหลบลิ้เก็บตัวจากราชการเป็นทางแก้ไขปัญหานั้น ก็ย่อมไม่อาจทำให้อุดมคติอันสูงส่งของความเป็นปัญญาชนที่มีหน้าที่ มีสำนึกผูกพันกับการรับราชการ และการสร้างสรรค์สังคมให้มีระเบียบมีการปกครองที่ดีงามเป็นความจริงขึ้นมาได้ ซึ่งความคิดยึดมั่นถือนั่นในวิถีทางก็จะเป็นข้อจำกัดต่องานสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามอันเป็นอุดมคติของปัญญาชนทันที หากเมื่อพวกเขาทั้งหลายพบว่าไม่สามารถเอาชนะอำนาจที่เหนือกว่าแต่ไร้ความชอบธรรม แล้วเลือกละจากราชการ ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงการตัดช่องน้อยแต่พอตัว ขาดปณิธานในงานเพื่อการปกครองได้เช่นกัน ซึ่งความคิดนี้ได้กลายเป็นความสุดโต่งของลัทธิहरुที่ไม่อาจประสานอุดมคติกับความเป็นจริงได้

ในโลกแห่งความเป็นจริงเมื่อมีเรื่องอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง การดำเนินตามวิถีทางหรือมรรควิธีที่ถูกต้องของเหล่าปัญญาชนย่อมไม่เป็นไปตามอุดมคติที่คาดหวัง ซึ่งเหล่าปัญญาชนทั้งหลายย่อมเข้าใจดี บางครั้งการละจากราชการนั้นง่ายกว่าการต้องฝืนใจลงมากลุกคลีกับความไม่ชอบธรรม หากแต่จิตวิญญานที่เห็นเรื่องของใต้หล้าเป็นภาระของตนนั้น ทำให้ปัญญาชนเห็นว่าการรับราชการเป็นช่องทางที่พวกเขาจะมีโอกาสได้แสดงศักยภาพในการแก้ปัญหาสังคม ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ปัญญาชนมุ่งมั่นไม่ลดละ จากตัวบทที่ขงจื้อสนทนาอย่างไม่เต็มใจกับหยางฮั่วผู้เป็นเพียงข้ารับใช้ในจวนขุนนางแต่ก้าวล่วงอำนาจถึงขั้นกุมอำนาจบริหารราชกิจ

หยางฮั่วอยากพบขงจื้อ แต่ขงจื้อไม่ให้พบ หยางฮั่วส่งหมัวตัวหนึ่งมากำหนดขงจื้อ ขงจื้อเลือกเวลาที่หยางฮั่วไม่อยู่เพื่อไปแสดงความขอบคุณสำหรับของกำนัล ระหว่างทางขงจื้อพบหยางฮั่ว

หยางฮั่วกล่าวกับขงจื้อว่า “มาเถิด ขอคุยด้วย” แล้วกล่าวว่า “เก็บของมีค่าไว้ที่อกปล่อยให้บ้านเมืองสับสน สามารถเรียกว่ามีมนุษยธรรมได้หรือ” ขงจื้อตอบว่า “ไม่ได้”

หยางฮั่วถามอีกว่า “รักให้ภารกิจก้าวหน้า แต่สูญเสียโอกาสอยู่ร่ำไป สามารถเรียกว่ามีปัญหาได้หรือ” ขงจื๊อตอบว่า “ไม่ได้” “วันเดือนผ่านไป กาลเวลาไม่ค่อยทำ” ขงจื๊อตอบว่า “ตกลงเราจะรับราชการ”¹

阳货欲见孔子，孔子不见，归孔子豚。孔子时其亡也，而往拜之。

遇诸涂。

谓孔子曰：“来！予与尔言。”曰：“怀其宝而迷其邦，可谓仁乎？”曰：“不可！”好从事而亟失时，可谓知乎？”曰：“不可！”“日月逝矣，岁不我与。”孔子曰：“诺，吾将仕矣。”

จากตัวบทที่หิบบยกมา ดูเสมือนว่าขงจื๊อยอมลดตัวลงไปรับราชการภายใต้หยางฮั่ว ในประเด็นนี้ขงจื๊ออธิบายไว้ว่า การพบกันของขงจื๊อและหยางฮั่ว เป็นการไปแสดงความขอบคุณหยางฮั่วตามมารยาท ในขณะที่การพบกันระหว่างทางเป็นเรื่องที่หยางฮั่วคิดแผนการให้เป็นเช่นนั้น แน่แน่นอนว่าคนอย่างขงจื๊อมีความมุ่งมั่นที่จะรับราชการเพื่อเปลี่ยนแปลงโลกแน่แท้ ทว่าการสนทนาและรับปากว่าจะรับราชการของขงจื๊อต่อ หยางฮั่ว เป็นเพียงการตอบรับเพื่อไม่ให้เสียมารยาท เนื่องจากขงจื๊อสนทนาแบบตอบรับสั้นๆ ตามมารยาทเท่านั้น ขงจื๊อต้องการรับราชการจริง แต่ไม่ต้องการรับราชการกับหยางฮั่ว² ดังนั้น เราจึงต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า ขงจื๊อมีปณิธานแรงกล้าที่จะรับราชการ ซึ่งไม่ใช่ผ่านการรอตนเองไปรับใช้หยางฮั่ว

อีกตัวอย่างหนึ่งที่คล้ายๆ กัน ได้แก่

กงชานฝูเหว่กาก่อกบฏขึ้นที่เมืองปี้ ส่งเทียบเชิญขงจื๊อ ขงจื๊อต้องการจะไปพบ จี๋ลู่ไม่พอใจ ถามว่า “ในเมื่อมรรควิธีไม่อาจดำเนินไปได้แล้ว เหตุใดจะต้องไปพบคนเช่น

¹ 《论语·阳货》Ibid., 163。

² 朱熹, Ibid.

กงซานฝูเหฺร่าด้วยเล่า” ขงจื๊อกล่าวว่า “หากมีการเชิญเข้า แสดงว่าต้องการใช้เข้า ถ้าหากมีผู้ต้องการใช้เรา เราจะสร้างโจวแห่งตะวันออกขึ้นใหม่”¹

公山弗扰以费畔，召，子欲往。子路不说，曰：“末之也，已，何必公山氏之之也？”子曰：“夫召我者，而岂徒哉？如有用我者，吾其为东周乎？”

ตัวบททั้งสองนี้สะท้อนให้เห็นถึงจิตใจของขงจื๊อที่มุ่งมั่นในงานราชการ ประโยคที่ว่า “เก็บของมีค่าไว้ที่อกปล่อยให้บ้านเมืองลับสน สามารถเรียกว่ามีมนุษยธรรมได้หรือ” สะท้อนถึงหลักการและเหตุผลว่าทำไมปัญญาชนจึงต้องการรับราชการเพื่อจะอุทิศตนเองในการแก้ปัญหาของสังคม ส่วน “เราจะสร้างโจว แห่งตะวันออกขึ้นใหม่” แสดงให้เห็นถึงภาระอันใหญ่หลวงในใจของขงจื๊อรวมถึงความมุ่งมั่นปราศจากอัมฤกษ์กล้า แต่ท้ายที่สุดขงจื๊อก็ไม่ได้ไปร่วมกับทั้งหยางฮั่วและกงซานฝูเหฺร่า เนื่องจากการไปรับราชการกับผู้ที่ทำให้แผ่นดินยุ่งเหยิงวุ่นวายย่อมไม่เป็นการชอบธรรมอีกทั้งยังเป็นการหักงอบรรทัดฐานของตนเองอีกด้วย จากตัวบททั้งสองสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างปณิธานในการสร้างสังคมที่ดีงามกับการรักษามนุษยธรรมของตนเองได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้จิตวิญญาณที่ถือเอาเรื่องของใต้หล้าเป็นภาระหน้าที่ของตนได้แสดงออกให้เห็นชัดเจนทางการกระทำด้วยการทัดทานกษัตริย์หรือแม้กระทั่งวิพากษ์กษัตริย์หรืออำนาจ ซึ่งตัวบททั้งใน*ตำราทั้งสี่*มีเนื้อหาที่วิพากษ์และสั่งสอนการกระทำที่ไม่ถูกต้องสมควรของผู้เป็นกษัตริย์อยู่เนือง ๆ ซึ่งเหล่านักลัทธิหลันามองว่าการกระทำเช่นนี้ คือความจงรักภักดีและเป็นเกียรติของผู้เป็นปัญญาชนโดยแท้จริง เช่น

จื่อลู่ถามเรื่องการรับใช้เจ้า ขงจื๊อกล่าวว่า “อย่าหลอกลวง แล้วจึงคัดค้าน”²

¹ 《论语•阳货》 Ibid., 164-165.

² 《论语•宪问》 Ibid., 149.

子路问事君。子曰：“勿欺也，而犯之。”

เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์จีน ปัญญาชนจำนวนมากมายังไม่ได้มียศถาบรรดาศักดิ์ พวกเขาเหล่านั้นต่างมุ่งมั่นในปณิธาน ดำรงตนอยู่อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรี แต่พอครั้งได้เป็นขุนนางไม่ว่าจะผู้น้อยหรือผู้ใหญ่ ก็มีจำนวนมากมายเลือกที่จะละทิ้งวิถีทางอันถูกต้องหรือมรรควิธีเมื่อเห็นผลประโยชน์ตรงหน้า หรือละทิ้งมรรควิธีเพื่อเอาตัวรอดเมื่อมรรควิธีที่ตนยึดถือเกิดความขัดแย้งกับอำนาจเบื้องบน ดังนั้น ความเป็นจริงทางการเมืองที่ซับซ้อนจึงเป็นบททดสอบเหล่าปัญญาชน มรรควิธีกับอำนาจเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างเหรียญสองด้านของความเป็นปัญญาชน¹

แต่ความจริงอีกด้านในประวัติศาสตร์ ยังมีปัญญาชนหรือขุนนางปัญญาชนจำนวนมากมายที่กล้ำกลืนมาต่อสู่กับความไม่ชอบธรรม โดยไม่เห็นแก่ภายศหรือยอมสูญเสียหรือแม้กระทั่งสละชีพเพื่อปกป้องรักษาความถูกต้องเที่ยงธรรมเมื่อเกิดปัญหาขัดแย้งกับอำนาจอันไม่ชอบธรรมของกษัตริย์ หรือเมื่อไม่สบปณิธานของพวกเขา เหล่าปัญญาชนต่างมีวิธีตอบโต้และจัดการปัญหาในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป หากไม่หลีกเลี่ยงจากราชการ ก็สละชีพเพื่อปกป้องศักดิ์ศรี มรรควิธี และปณิธานของตน หรือมิฉะนั้น ก็เลือกเป็นเช่น ขงจื๊อและเมิ่งจื๊อที่เมื่อพยายามจนถึงที่สุดแล้ว ก็หาทางออกด้วยการเลือกที่จะสั่งสอนลูกศิษย์ เพื่อเผยแพร่ขจรขยายหนทางแห่งมรรควิธี ซึ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนจิตวิญญาณ “ปัญญาชนมีเจตนารมณ์ยึดมั่นในวิถีทางอันถูกต้อง”

¹袁德良《中国古代士大夫政治文化传统的两重性分析》，河南大学学报，2008年，第138页。

3. สรุป

การขัดเกลาดนเองให้อยู่ในครรลองแห่งมนุษยธรรมและความเที่ยงธรรมเป็นกระบวนการขั้นต้นของความเป็นปัญญาชน แต่สำหรับปัญญาชนนักลัทธิहरुแล้ว ต่างไม่คิดหยุดเพียงการขัดเกลาดนเองให้ดีงามเท่านั้น หากแต่เป้าหมายที่แท้จริงของนักลัทธิहरुคือการเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้น เห็นเรื่องของสังคมเป็นภาระหน้าที่ของตนเอง นี่คือนิยามของจิตวิญญาณรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งช่องทางที่สำคัญที่สุดในสมัยนั้นคือการรับราชการ ในกรณีที่ปัญญาชนไม่สละอุดมการณ์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเพราะเกิดการขัดแย้งกับอำนาจ หรือเพราะไม่ได้เข้ารับราชการ สิ่งที่ต้องกระทำเป็นพื้นฐานก็คือ การรักษาความดีงามส่วนบุคคลโดยไม่ไหลไปกับกระแส ทางออกนี้จึงเป็นหนทางเดียวที่จะรักษาสถานภาพความเป็นปัญญาชนที่มีศักดิ์ศรีได้ เพราะปัญหาที่ปัญญาชนต้องเผชิญก็คือความเป็นจริงของสังคมที่ขัดแย้งกับอุดมการณ์ที่ได้รับการปลูกฝัง ซึ่งก็คือ การที่กษัตริย์หรือผู้บังคับบัญชามีอำนาจเหนือมรรควิธี ปัญญาชนในฐานะผู้ได้บังคับบัญชาที่ไม่ได้กุมอำนาจในการปกครอง สุดท้ายจึงต้องกลับมาตั้งมั่นอยู่ในมรรควิธีหรือวิถีทาง ดังนั้นการที่ปัญญาชนเอาตนไปผูกติดกับมรรควิธี จึงเป็นหนทางเดียวที่ทำให้ชนชั้นปัญญาชนมีตัวตนและมีบทบาทในสังคมในฐานะที่เป็นภาพตัวแทนแห่งค่านิยมอันดีงาม

จากข้อจำกัดที่กล่าวมาเราจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ปัญญาชนจะต่อสู้เพื่อความถูกต้อง หรือท้ายที่สุดแม้ยอมสละชีพเพื่อมนุษยธรรมหรือความถูกต้อง แต่ความเป็นจริงจากประวัติศาสตร์ทำให้เห็นชัดเจนว่าปัญญาชนก็ไม่ว่าจะก้าวข้ามหรือเขย่าอำนาจอันแข็งแกร่งของกษัตริย์ได้เลย ยิ่งไปกว่านั้นการที่พวกปัญญาชนยึดมั่นในวิถีทางที่ถูกต้อง ซึ่งนั่นก็รวมถึงระเบียบโลกแบบศักดินาที่กษัตริย์เป็นผู้มีฐานะเชื่อมโยงฟ้าดินและมนุษย์ ก็เท่ากับว่า ชนชั้นปัญญาชนมีส่วนสำคัญยิ่งและมีหน้าที่ในการสนับสนุนระบอบกษัตริย์ในการธำรงรักษาและสืบทอดระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ไม่ให้คลอนแคลนไปในตัวด้วย

สิ่งที่ป็นลักษณะสำคัญอีกประการของการปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นปัญญาชนลัทธิहरु คือ การเน้นในอุดมการณ์แห่งมรรควิธีเหนืออื่นใด เน้นคุณธรรมจริยธรรมส่วนบุคคลโดยไม่มี

ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 พฤษภาคม 2560

การเน้นหนักในเรื่องความเชี่ยวชาญในเนื้องานราชการแต่ละตำแหน่ง ซึ่งประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ลัทธิรัฐถูกโจมตีอย่างมาก แต่หากมองด้วยแว่นของลัทธิรัฐแล้ว ลัทธิรัฐมองว่างานปกครองก็คือการทำให้คนตั้งตรงเพียงเท่านั้น คือการพัฒนาทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่การบริหารปกครองในสำนึกแบบสมัยใหม่ที่รวมนัยของการพัฒนาประเทศไปด้วย เช่นนี้การเน้นคุณธรรมแต่ฝ่ายเดียวจนละเลยเรื่องความสามารถของผู้ที่จะเข้ารับราชการจึงเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ แต่ถึงแม้ว่าลัทธิรัฐจะเน้นอุดมการณ์ขัดเกลาดนเองมากเพียงไรก็ตาม ด้วยจิตวิญญาณที่รับผิดชอบต่อสังคม เห็นเรื่องของใต้หล้าเป็นภาระที่ตนเองต้องมีส่วนร่วมเช่นนี้ ทำให้ความเป็นนักลัทธิรัฐเป็นพวกที่มีจุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่อสร้างสังคมอันดีงาม ความคิดของนักลัทธิรัฐจะไม่หลุดออกจากสังคมโลกียะไปสู่ความเป็นโลกุตระธรรมแบบลัทธิเต๋าหรือพุทธ และด้วยจิตวิญญาณแบบปัญญาชนลัทธิรัฐก็ทำให้คนกลุ่มนี้กลายเป็นชนชั้นที่เป็นเสาหลักค้ำจุนสังคม เพราะสิ่งที่ถือเป็นคุณลักษณะเฉพาะของเหล่าปัญญาชนก็คือ การกล้าวิพากษ์ต่ออำนาจ และลุกขึ้นปกป้องในสิ่งที่ถูกต้อง เห็นเรื่องของใต้หล้าเป็นภาระที่ตนต้องชวนขวายรับผิดชอบ คุณลักษณะสำคัญนี้ได้สืบทอดและหลงเหลือเป็นมรดกสำคัญแก่ปัญญาชนรุ่นหลังในสังคมจีน

เอกสารอ้างอิง

Lee, Dian Rainey. 2010. *Confucius and Confucianism*. Oxford: Wiley-Blackwell.

王博、汤一介和李中华主编 2011《中国儒学史：先秦卷》，北京：北京大学出版社。

余英时 2001《士与中国文化》第八次印刷，上海：上海人民出版社。

余英时 2012《现代儒学的回顾与展望》，生活·读书·新知三联书店。

袁德良 2008《中国古代士大夫政治文化传统的两重性分析》”。

河南大学学报，第 02 期：第132-139页。

朱汉民 2015《士大夫精神与中国文化》原道，第 01 期：第268-284页。

朱熹撰 2010《四书章句集注》，北京：中华书局。

สยามพร ฉันทสิทธิพร. 2559. “การขัดเกลาตนเองเป็น “วิญญูชน” ตามแนวทางของ
ตำราทั้งสี่”. วารสารจีนวิทยา 10: 155-185.